

Журавель Г. П., к.е.н., професор, Шинкарик М. І., к.ф.-м.н., доцент
(Тернопільський національний економічний університет)

ПРО ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розбудова інноваційної економіки України залежить від формування інтелектуального потенціалу, якості вищої освіти та результативності системи передачі знань у сфері виробництва і послуг, що комплексно впливає на стан конкурентоспроможності та структуру економіки, створення високоякісної продукції та сучасних технологічних виробництв, активізацію продуктивної зайнятості, розширення споживчого попиту, підвищення соціальних стандартів.

Перетворення освіти і науки у фактор виробництва поряд із робочою силою, капіталом, природними ресурсами, підприємницькими здібностями, інформацією є особливою прикметою прогресу, коли знання посідають ключове місце в розвитку суспільства. Посилення ролі вищої освіти обумовлює кардинальні зміни в соціально-економічних відносинах, сприяє переходу виробництва матеріальних благ і послуг в інноваційний вимір, де центральна роль у виробничому процесі зміщується з механічного використання інформації до інтелектуалізації праці на базі використання новітніх знань.

Особливою прикметою сьогодення є зростання ролі знань в економічному розвитку країн, що за своєю важливістю випереджає значущість засобів виробництва та природних ресурсів. Багатство країни, насамперед, створюється на основі підвищення продуктивності праці та нововведень, що є свідченням реального втілення знань у практичну діяльність суб'єктів господарювання. Посилення ролі знань, які забезпечуються освітнім процесом, вносить позитивні зміни в соціально-економічні відносини, сприяє переходу виробництва матеріальних благ і послуг виключно матеріального в інноваційний стан.

Інноваційний розвиток виробництва базується на використанні нових знань, які втілені в технології, структуру організації та управління. Інноваційне виробництво забезпечує зміщення центральної ролі у виробничому процесі механічного використання інформації до інтелектуалізації праці. Світовий досвід показав, що перехід до інноваційної економіки можна забезпечити на базі постійного освоєння сучасних знань.

Перетворення освіти і науки у фактор виробництва стає базовим пріоритетом розвитку суспільства. Завдяки освіті та новим знанням в останні десятиліття ХХ ст. відбулися масштабні зміни розвитку науки і техніки. Перетворення позначилися на ключових характеристиках технологічних процесів. Вони вплинули на системи отримання та передачі знань, а також накопичення і використання різної інформації. Це, в свою чергу, підвищило роль інформації та професійних знань у ХХІ ст. як головної рушійної сили світового економічного розвитку. Відповідно ключовим

активом інноваційного розвитку економіки є знання як потенційна можливість розвитку, знання як джерело інновацій, нове знання як результат продуктивної діяльності всієї економічної системи.

Переконливим є те, що в сучасному світі освіта як один з головних факторів розвитку економіки знань є й основним виробником, а також розповсюджувачем знань в усіх сферах життя. Отримання освіти, перекваліфікація та підвищення кваліфікації упродовж усього життя стає нормою, а здатність до постійного набування нових знань і вмінь розглядається як найважливіший атрибут людського капіталу.

Наукова та суспільна думка схиляється до того, що саме рух до економіки, яка розвивається на основі інформації та знань, визначатиме напрям суспільної трансформації, динамку подальших перетворень, позиції України на світовому ринку, її міжнародну конкурентоспроможність. Це дозволяє розглядати аналіз економіки знань, її становлення як найактуальніше завдання економічної теорії, а освіту в цілому, і зокрема вищу, – як найважливішу галузь, у якій відбувається передача знань наступним поколінням [1, с. 33].

В процесі генерування та передачі знань особливе місце належить вищій освіті та її основним складовим – закладам вищої освіти. Тому рівень розвитку освіти та стан людського капіталу є вирішальними факторами реалізації інноваційної моделі розвитку економіки України.

За підрахунками ЮНЕСКО достатнього рівня національного благополуччя можуть досягти лише ті країни, в яких 40–60 % працездатного населення становитимуть особи з вищою освітою. Водночас визнано, аби будь-які соціально-економічні, політичні реформи набули незворотного характеру і були ефективно реалізовані, необхідно по-новому (за змістом, характером) перенавчити не менш, ніж 25 % дорослого, працездатного населення [2].

Державна політика в сфері вищої освіти має бути збалансованою у структурі, обсязі підготовки фахівців з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців; забезпеченні розвитку наукової, технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробничим сектором; запровадженні механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій до надання першого робочого місця випускникам закладів вищої освіти.

В умовах ринкової економіки вища освіта трактується як послуга, яка є економічним благом, що забезпечує вигоди не лише державі, а й окремим індивідам та бізнесу. Тому змішані моделі фінансового забезпечення з використанням коштів держави, приватних осіб і бізнесу є теоретично найбільш обґрунтованим варіантом фінансового забезпечення освітньої галузі.

Розвинені країни успішно використовують як державне, так і приватне фінансування, і його особливості можна відобразити у трьох моделях:

- 1) американська, якій властиві висока децентралізація, конкуренція, автономія, ринкове управління;
- 2) західноєвропейська, де застосовуються у значній мірі державне фінансування та контроль;

3) скандинавська, якій притаманні державне фінансування, управління на основі розвинутого законодавчого механізму, висока конкуренція, що контролюється державою, мінімальні приватні ресурси.

В Україні характерною є модель фінансового забезпечення, за якої обсяг фінансових ресурсів, що виділяються для закладів вищої освіти з боку держави, становить близько 66–69 %, домогосподарств – приблизно 32–29 %. Але при цьому частка підприємницького сектора у фінансуванні вищої освіти є дуже низькою – майже 2 %, а в зарубіжних країнах – 10–30 % [3], що свідчить про відсутність тісного зв'язку вітчизняної вищої освіти із реальним сектором економіки за схемою «освіта-наука-виробництво-інновації».

Для України найбільш економічно обґрунтованим є нарощування обсягів фінансового забезпечення вищої освіти з боку підприємницьких структур.

Перспективи розвитку вищої освіти в напрямі посилення її впливу на інноваційний розвиток економіки вимагають впровадження нових механізмів та інструментів її фінансового забезпечення та управління.

Освітній кредит як різновид споживчого кредиту, що надається з метою отримання якісної освіти в різних сферах, може збільшити об'єм індивідуального приватного фінансування, і відповідно кількість слухачів, які навчаються на дефіцитних природничо-наукових і інженерних спеціальностях, а державне кредитування – допомогти громадянам отримувати освіту упродовж життя.

Необхідно зауважити, що весвітній саміт з інновацій у сфері освіти провів дослідження «Перспективи розвитку освіти до 2030 року», де були визначені основні тенденції, які стануть головними ознаками освіти найближчого майбутнього. Провідна роль буде належати онлайн-технологіям. Мережеве спілкування стане основою навчального процесу. Об'єднання учнів, вчителів, роботодавців з онлайн-контентом стане важливою зміною усієї системи освіти. Процес освіти стане більш індивідуалізованим. Педагог буде не лектором, а наставником, що допомагає студенту знайти необхідну інформацію та виконує роль гіда, який сприяє отриманню знань. Навчальні плани будуть відповідати потребам ринку праці. Важливішими стануть професійні компетенції, а не академічні знання. Держава поступово зменшуватиме фінансування освітнього процесу, натомість залучатимуться цільові кошти приватних компаній та родин студентів.

Таким чином, процес підвищення ефективності та інноватизації вищої освіти невіддільний від використання оптимальних і ефективних механізмів її фінансового забезпечення із залученням капіталу із різних джерел.

Створення системи багатоканального фінансування на основі розширення переліку позабюджетних джерел, у тому числі залучення цільових ресурсів підприємств, є перспективним напрямом фінансування вищої освіти. В Україні в стратегічних програмних документах також передбачається запровадження багатоканального фінансування вищої освіти та створення ендавмент-фондів.

В міжнародній практиці для фінансування загальнонаціональних, соціально значущих проєктів дуже широко використовується модель формування цільового капіталу – ендавмент. Ендавмент представляє собою сукупність

активів, наданих некомерційній (неприбутковій) організації, з метою акумулювання, наступного інвестування та отримання додаткового інвестиційного доходу. Інвестиційний дохід витрачається на впровадження освітніх інновацій у навчальний процес і розвиток матеріальної бази. Дослідження показали, що в освітній галузі США ендавменти отримали вплив і значення в останні 25–30 років завдяки поєднанню продуманої інвестиційної стратегії фінансових вкладень та сприятливої кон'юнктури американського фінансового ринку. Частка доходів від управління активами ендавмент-фондів у бюджеті американських університетів значна, але не перевищує 30–50 % загального освітнього бюджету. Інший важливий показник – частка випускників, які роблять внески у свій ЗВО, становить 10–60 %, а в середньому – 29 % [4, с. 282–283].

Закон України «Про вищу освіту» надає право закладам вищої освіти засновувати сталий фонд (ендавмент) закладу вищої освіти та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду, а також отримувати майно, кошти і матеріальні цінності, зокрема будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу.

Сталі ендавмент-фонди в останні 20–30 років у розвинених країнах перетворилися в потужний інструмент фінансування інноваційних навчальних програм і наукових досліджень у закладах вищої освіти. Механізми функціонування ендавменту визначаються законодавством країни, але в рамках класичної схеми внески (благодійні пожертви) направляються в ендавмент, створюючи недоторканий фонд, а потім інвестуються в цінні папери (акції, облігації), нерухомість, приватні фонди, розміщуються на депозити, спрямовуються в дозволені законом інструменти фінансового ринку.

Проведений аналіз показав, що реальних економічних умов в Україні для створення сталих класичних ендавмент-фондів поки що не існує. Зокрема в Україні відсутні фінансові та інституційні умови для впровадження в поточній та середньостроковій перспективі поширених в розвинених країнах сталих моделей ендавмент-фондів. Цьому перешкоджають нерозвиненість українського фондового ринку, диспропорції в структурі цінних паперів, де значну частину займають боргові інструменти та незначну акції підприємств, непрозорість транзакцій через низьку питому вагу операцій на відкритому фондовому ринку, висока інфляція, обмежені масштаби благодійництва, нестабільність банківської системи.

Сама ідея ендавменту, на нашу думку, є перспективною. Особливо в контексті посилення участі роботодавців у підготовці затребуваних спеціалістів та активізації інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх участі в наукових розробках і дослідженнях для реального сектору економіки. Пропонується використати нові ідеї, які полягають в модернізації підходів до створення ендавмент-фондів в Україні, що базуються на іншому трактуванні процесів формування цільового капіталу (ендавменту) та напрямів його інвестування [5, с. 10–11].

Розширене трактування цільового капіталу, з точки зору джерел його утворення і напрямів використання, дозволить національним закладам вищої освіти збільшити його обсяги та забезпечити цільове інвестування в проекти інновації, наукові дослідження, а не у фінансові та матеріальні активи, як того вимагають рамкові умови сталого фонду (ендавменту).

Цільовий капітал (ендавмент) у вищій освіті потрібно розглядати як капітал, що формується за рахунок залучення всіх потенційних джерел та використовується для фінансування освітніх, наукових та інноваційних проектів як за рахунок базового капіталу, так і інвестиційного доходу від його розміщення в інструменти фінансового ринку. Це створює можливість закладам вищої освіти формувати не лише сталі фонди (ендавменти), а й різні типи і види фондів, а також дозволяє забезпечити вільний рух цільового капіталу (ендавменту) з метою його спрямування в конкретні інноваційні проекти закладів вищої освіти.

Створення фондів цільового капіталу (ендавменту) з використанням наведених вище підходів дозволить збільшити частку фінансування з боку бізнесу та роботодавців в якості цільових ресурсів для інновації вищої освіти. Це відповідає світовим тенденціям поступового перенесення тягаря фінансування вищої освіти на приватних інвесторів.

Враховуючи, що в Україні для впровадження моделі класичних сталих ендавмент-фондів сприятливі фінансово-економічні умови ще не створені, слід розглянути питання щодо внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» в частині надання закладам вищої освіти права утворювати різні типи і види ендавмент-фондів. Головна ціль інновації вищої освіти полягає у створенні економічних, організаційних, наукових та інституційних умов для посилення її інтелектуального впливу на інноваційний розвиток економіки України. Перешкодою для виконання вищою освітою інноваційних завдань є обмеженість фінансового забезпечення наукових досліджень і розробок, які здійснюються закладами вищої освіти. Поступове перенесення тягаря фінансування освітнього і наукового процесу у вищій школі на приватних інвесторів відповідає загальноосвітній тенденції.

1. Яковенко Л. І. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань / Л. І. Яковенко, О.В. Пашенко. – Полтава : Скайтек, 2011. – 216 с.
2. Соболева С. М. Освіта як стратегічний ресурс інноваційного розвитку українського суспільства / С. М. Соболева // Зовнішня торгівля : право, економіка, фінанси. – 2012. – № 3. – С. 100–106.
3. Національні рахунки освіти України / Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
4. Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року / Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua>.
5. Магута О. В. Інновація вищої освіти в Україні на основі залучення цільового капіталу (ендавменту) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. Магута. – К., 2018. – 22 с.